

Poleska egzotyka

W dawnych czasach, gdy Białoruś, a zwłaszcza jej południowa część – Polesie, stanowiła krainę nieprzebranych bagien i lasów, krainę licznych niepłochliwych ptaków i innych zwierząt, czapla biała była wówczas w naszym kraju rzadkim gościem. W połowie XIX wieku pojawiają się pierwsze naukowe opracowania o ornitofaunie Białorusi. Wówczas – jak piszą dawni badacze – na Pińszczyźnie gnieździły się jeszcze warzęchy, pelikany i uhle. Jednak o gniazdowaniu czapli białej nie ma żadnych wieści z tamtego okresu.

Pierwsze informacje o występowaniu tego ptaka na Białorusi zawierają prace W. N. Sznitnikowa, który obserwował czaplę białą – BBC (z ros. *bolszaja bielełaja caplia*) dwukrotnie: w 1900 i w 1901 r. w okolicach Pińska. Później BBC nie była widywana na Białorusi przez ponad pół wieku. Ale od lat 70. i początku 80. spotkania z tym ptakiem stały się coraz częstsze. Pierwotnie ptaki obserwowano głównie w czasie wiosennych i jesiennych przelotów, później także w sezonie lęgowym. Na początku lat 80. znaleziono kilka gniazd i kilkakrotnie obserwowano młode nietoty w koloniach czapli siwej. Pierwsza kolonia lęgowa – 8 gniazd, odnotowana była na rzece Prypeć na granicy z Ukrainą w 1994 r. Kolonię obserwowano ze śmigłowca, dlatego niemożliwe było dokładne ustalenie, czy znajdowała się na terytorium Białorusi czy Ukrainy. I wreszcie w 1997 r. gniazda i pisklęta czapli białej stwierdzono naraz w dwóch miejscach na Białorusi: w kolonii czapli siwej, która znajdowała się w zakazniku* „Prostyr” w rejonie pińskim i w mieszanej kolonii czapli siwych i kormoranów w rejonie łuninieckim.

Czapla biała. Fot. Andrej Abramcuk, Zachodniopoleski Oddział APB

Na początku XXI w. ptaki zaczęto spotykać znacznie częściej prawie na całym terytorium Białorusi, a szczególnie na południu, na Polesiu. W latach 2002-2003 znaleziono naraz 5 nowych gniazdowisk tego gatunku w rejonach brzeskim, drohiczyńskim, pińskim i berezowskim obwodu brzeskiego.

W Europie obecnie BBC notowana jest jako gniazdowa w ponad 20 krajach. Zasadniczy areał gniazdowy jest podzielony i obejmuje wschodnie i południowo-wschodnie części kontynentu. Zgrupowania największych populacji lęgowych skoncentrowane są na południu Rosji i Ukrainy. Blżej Białorusi, największe kolonie gniazdowe notowane na Ukrainie to: Kijowski zbiornik zaporowy – ok. 100 par, jezioro Lubiaż w obwodzie wołyńskim – ponad 25 par. Wg danych z 2004 r., liczebność par gniazdowych przewyższa 100 tylko w 7 krajach Europy, włączając Turcję i Rosję, a wyłączając Białoruś. Liczebność tego gatunku na Białorusi w ciągu ostatnich 5 lat znacznie wzrosła. O ile na początku stulecia naliczono 10-50 par, to w 2004 r. już około 200-300. W większości krajów europejskich, jak i na Białorusi obserwuje się tendencję do zwiększania liczebności.

W naszym kraju, jak już zaznaczono, większość znanych kolonii gniazdowych zlokalizowana jest na południu – na Polesiu. Największe z nich znajdują się na stawach rybnych „Sielec” (berezowski rejon) – ok. 60 par, a także w kolonii czapli i kormoranów w ujściu rzeki Łań (łuniniecki rejon) – od 20 do 40 par. Dwie kolonie położone są w zakazniku „Prostyr” (piński rejon). W jednej z nich w 2003 r. naliczono około 20 par, w drugiej nie mniej niż 10. Dość duża kolonia istnieje na wyspach Pogostskiego zbiornika zaporowego, również w pińskim rejonie. W czasie badań w 2003 r. tutaj właśnie, na trzech wyspach, stwierdzono nie mniej niż 15 gniazd tego gatunku.

Los dwóch innych kolonii jest dość smutny. To kolonie na stawach rybnych „Stradocz” (brzeski rejon) i „Nowosiółki” (drohiczyński rejon). W pierwszej z nich, z niewyjaśnionych przyczyn, liczebność

gniazdujących ptaków jest niewielka i ponadto rozmnażają się one nie każdego roku. Zaś w drugiej – na stawach rybnych „Nowosiółki”, jeszcze w latach 2002-2003 notowano do 15 gniazdujących par. Jednak już w 2004 r. ktoś zniszczył tę kolonię, a w 2005 r. ptaki w ogóle tu nie gniazdowały.

Typowymi miejscami występowania BBC są rozległe trzcinowo-pałkowe szuwały w trudnodostępnych, zabagnionych dolinach rzek lub na morskich wybrzeżach. Jednak na Białorusi najczęściej owe trzcinowe zarośla występują na wielkich, sztucznych zbiornikach wodnych, stawach gospodarstw rybackich, jak również w dolinach rzecznych. Większość znanych kolonii gniazdowych w naszym kraju znaleziono właśnie na stawach rybnych. Ptak buduje gniazda najczęściej razem z innymi gatunkami czapli: siwą i ślepowronem, jednak spotyka się również i samodzielne kolonie. Często bywa tak, że zlokalizować kolonię jest znacznie łatwiej niż do niej dotrzeć. I tak np. w czasie kontroli jednej z kolonii na rzece Prostyr, zanim do niej dotarliśmy, straciliśmy dwie godziny na przebycie niespełna stu metrów. Przyszło nam przebijać się przez potężne zarośla trzcinowe i trudne do przejścia zakrzaczenia iwy, trzeba było obchodzić raz po raz pojawiające się pod nogami cieki i starorzecza. Kolonie na stawach i sztucznych zbiornikach wodnych zwykle zlokalizowane są także w rozległych trzcinowiskach na brzegach wysepek lub na brzegu zbiornika, ale daleko od tafli wody. Dlatego trudno się tam dostać, zarówno pieszo, jak i łodzią.

Gniazda buduje BBC, w odróżnieniu od czapli siwej i ślepowrona, częściej na połamanych trzcinach i z trzcin, znacznie rzadziej na gałązkach iwy. Kształtem przypominają one odwrócony stożek. Rozmiary są dość duże: średnica – od 50 do 100 cm, wysokość – 30 do 50 cm. Początkowo, gdy dorosłe ptaki budują gniazdo, umieszczają go na dość dużej wysokości nad wodą, do pół metra, a nawet wyżej. Potem, w czasie wysiadywania, a zwłaszcza karmienia piskląt, gniazdo pod ciężarem dorosłych ptaków i piskląt stopniowo osiada i podloty stoją z reguły już w gnieździe w pełni pogrążonym w wodzie. Dlatego o ile na początku gniazdowania dorosłe ptaki są dobrze widoczne wśród trzcin z jakiegokolwiek wzniesienia, o tyle piskląt nie można dostrzec wśród potężnego zielonego morza podrośniętych trzcin.

Czaple białe i siwe. Fot. Piotr Morawski

Do gniazdowania ptaki przystępują zwykle w końcu kwietnia lub na początku maja. Wtedy w gnieździe pojawia się od 2 do 6 (najczęściej jednak – tak jak u innych czapli – 4) błękitnych, dużych jaj. Wysiadywanie trwa około 25-26 dni. Pisklęta wykluwają się pod koniec maja. Jednak w rzeczywistości sezon gniazdowy jest bardzo wydłużony. Jednocześnie można w kolonii zobaczyć zniesienia, jedno- dwudniowe pisklęta oraz ptaki w wieku nawet kilku tygodni. Puchowa pokrywa piskląt jest czysto biała, skóra ma oliwkowo-zieloną barwę, a dziób jest żółty. Młode przebywają w gnieździe ok. 40-45 dni. Po wylocie łączą się wraz z osobnikami dorosłymi w ogromne zgrupowania i przebywają zwykle na stawach rybnych. W chwili obecnej na stawach będących gospodarstwami rybackimi na Polesiu („Nowosiółki”, „Białe”, „Łoktysze”, „Sielec”) można obserwować grupy od kilkuset do kilku tysięcy osobników. Wg danych z liczeń z ostatnich lat, całkowita liczebność BBC w czasie jesiennych migracji wzrosła do 2000-3000 osobników. Dlatego możliwe jest, że jeszcze nie wszystkie miejsca gniazdowania tego gatunku na białoruskim Polesiu są znane badaczom.

Czapla biała odżywia się, jak inne gatunki czapli, zwierzętami wodnymi. Jednak w odróżnieniu od czapli siwej, zjada znacznie więcej bezkręgowców. W sezonie lęgowym pokarm zdobywa w pobliżu kolonii, tym razem w odróżnieniu od czapli siwej, która na żerowanie potrafi lecieć dziesiątki kilometrów.

Poluje na stawach rybnych lub w zabagnionych dolinach wśród trzcin i pałek oraz na zalanych wodą

łąkach przy brzegach rzek i jezior. Na zielonym dywanie podtopionych dolinnych łąk, wśród licznych, niewielkich ale sprytnych biegusów i rybitw, pośród skrytych, nieruchliwych i ostrożnych kaczek, wysokie, eleganckie i nieco wyniosłe czaple białe są dobrze widoczne i od razu z daleka rzucają się w oczy.

Długo pamiętałem pierwsze spotkanie z tym ptakiem. To było na stawach rybnych „Stradocz” w 1998 roku. Wielkie białe ptaki z długimi nogami i szyją, długim dziobem pośród zarośniętego, zabagnionego, w połowie tylko zalanego wodą stawu, z którego wystawały liczne pnie uschłych brzoź - wszystko to bardzo przypominało pejzaż centralnej Afryki lub Amazonii. Dziesięć lat temu mało kto mógł zobaczyć tego ptaka w naszym kraju, teraz może go zobaczyć prawie każdy, bo stał się znacznie bardziej liczny. Jednak mimo to pozostaje zagrożony. Dzieje się tak z uwagi na znaczne rozmiary i barwę upierzenia, dzięki którym jest dobrze widoczny; konserwatyzm - gniazduje stale w tych samych miejscach; niewiedzę ludzi, którzy uważają, że czapla biała wyrządza duże szkody w gospodarce rybackiej.

W końcu XVIII i na początku XIX stulecia miał miejsce stopniowy, lecz nieodwracalny spadek liczebności tego gatunku we wszystkich krajach Europy. Jedną z przyczyn tego zjawiska były kobiety i ich potrzeba bycia pięknymi. Rzecz w tym, że u ptaka w czasie sezonu lęgowego na grzbiecie wyrastają długie, piękne, bujne pióra, które wspaniale wyglądają na damskich kapeluszach. I każda szanująca się modnisią XVIII-XIX wieku koniecznie chciała mieć taki kapelusz. A mężczyźni robili wszystko, aby zaspokoić życzenia kobiet - i bezlitośnie unicestwiali setki i tysiące ptaków. Jako że modnych kobiet w Europie było znacznie więcej niż czapli białych, więc pióra były bardzo drogie. Jednak na szczęście moda jest zmienną, a człowiek jest stworzeniem rozumnym i dziś już wyginięcie temu ptakowi nie grozi, przynajmniej póki co...

Andrej Abramčuk, Zachodniopoleski Oddział APB

Tłum. Krzysztof Wojciechowski

* Przypis tłumacza: *Zakaznik* - powierzchniowa forma ochrony przyrody. Celem ustanowienia zakaznika jest ochrona wybranych gatunków, siedlisk lub fragmentów ekosystemów. Zakazniki to obszary chronione, ustanawiane w krajach dawnego ZSRR; zostały przejęte przez większość państw powstałych po rozpadzie ZSRR. W polskim ustawodawstwie poniekąd odpowiada tej formie ochrony rezerwat przyrody, jest jednak kilka istotnych różnic. Zakazniki mogą być dwójakiego rodzaju: o znaczeniu krajowym lub regionalnym, mogą też być ustanawiane na określony czas, np. 5 lub 10 lat, czego nie ma w przypadku rezerwatów. Zakazniki o znaczeniu krajowym ustanawia Rada Ministrów, zaś o znaczeniu regionalnym władze obwodowe, rezerваты z reguły ustanawia wojewoda w drodze rozporządzenia. W zakaznikach obowiązują łagodniejsze rygory ochronne niż w rezerwachach. Zakazniki są też powierzchniowo znacznie większe niż rezerваты (na Wołyniu znaczna ilość zakazników ma obszar pow. 2 tys. ha, a nawet ponad 5 tys. ha). Wziąwszy pod uwagę te różnice zdecydowałem się na nietłumaczenie w tekście terminu „zakaznik” na „rezerwat przyrody”.